

Kaip keičiasi inteligento vaidmuo visuomenėje?

Kas yra inteligentas šiandien? Ir ar šiandien yra inteligentų mūsų visuomenėje? Ar būti mokytoju, gydytoju, prokuroru jau savaime reiškia būti inteligentu? Kiek prisimenu iš istorijos ir literatūros pamokų, ši sąvoka siejasi su išskirtine laikysena, apsisprendimu tarnauti kitiems, pasiaukojimu. Ar tikrai be šių požymių žmogus negali laikyti savęs inteligentu? Žodynas skelbia, kad inteligentas tai mokytas, išsilavinęs žmogus, šviesuolis arba tiesiog asmuo, gebantis dirbti protinį darbą. Vadinasi, nereikia aukoti savo laiko, altruistiškai dirbti tėvynės labui, kad būtum inteligentas? O kas nustatė, apmąstė, ištyrė inteligentų vaidmenį visuomenėje? Klausimų daugiau nei atsakymų, bet, atrodo, dabar ne laikas klausimams. Todėl bandysiu apmąstyti atsakymus.

Prietema. Dega stalo lempa. Prie jos palinkęs jaunas vyras kažką rašo. Keistas jausmas apima žiūrint į šį paveikslą, tapytą, atrodo, Žmuidzinavičiaus. Taip aš įsivaizduoju XX a. pradžios inteligentą. Ir paveikslas gal iš tų laikų. Arba jaunas vyras laiko muzikos instrumentą, gal violančelę, gal kontrabosą. Akys susimąsčiusios, lyg ką įtemptai galvotų. Dėl paveikslo abejoju, bet čia tai jau tikrai Vincas Kudirka. Šis portretas dažniausiai dedamas greta jo pavardės. Koks šio žmogaus vaidmuo XIX a. pabaigos lietuvių visuomenėje? Mokosi filologijos, bet pereina į mediciną, gauna gydytojo diplomą, bet leidžia laikraštį „Varpas“, užsiima mediko praktika provincijos miestelyje, bet rašo eilėraščius ir satyrinius apsakymus, verčia Šilerį. Kas supras tuos inteligentus, šviesuolius ar tiesiog žmones, dirbančius protinį darbą? Be abejo, Kudirka yra XIX a. pabaigos inteligentas, sulenkėjęs, o paskui atsivertęs ir dirbęs lietuviams bei tuo metu dar nesamai Lietuvai. Persekiojamas caro žandarų, ne kartą suimtas ir įkalintas, jis turbūt galėtų būti priskirtas prie pasiaukojančių inteligentų būrio. Kaip ir tuo metu darbavęsi dėl tautinės kultūros K. Grinius, „Varpo“ ir „Ūkininko“ bendradarbis, J. Jablonskis, mūsų šiuolaikinės kalbos kūrėjas, Povilas Višinskis, aktyvus to meto kultūrinių ir politinių įvykių dalyvis, ne tik moterų rašytojų skatintojas, Petkevičaitė Bitė, kvietusi įsitraukti į kultūrinį darbą pažangius inteligentus. Visi šie žmonės, mokėsi ir brendę Varšuvoje ar Maskvoje, tikrai buvo žymiausi inteligentai, kurių darbai prisidėjo ir prie šiandieninės mūsų Lietuvos. Tokių žmonių vaidmuo visuomenėje didžiulis. Apsispręsti dirbti tėvynei, kurios nėra, rašyti lietuviškai rizikuojant sveikata ar gyvybe, kelti visuomenę į darbą ne tik savo gerovei – iš tiesų kilnus vaidmuo.

Galima įsivaizduoti ir kitą paveikslą. Darbiniais rūbais žmogelis su alaus buteliu sėdi ar, greičiau, tūno kokioje nors katilinėje ir prižiūri, kad neužgestų krosnis, šildanti kelis daugiabučius namus. Rankoje ne tik butelis alaus, bet ir knyga. Jis valandas gali filosofuoti apie gyvenimą pasiremdamas Kantu ar Nyče, jis niekina valdišką darbą ir visus valdininkus, turbūt tuo metu vadinamus inteligentais. Tokį žmogų esu sutikęs rašytojo A. Ramono vienoje apysakoje. Labai gražus kūrinys ir veikėjas puikus. Jis taip geba matyti pasaulį, kad užsikreti jo nustebusiu žvilgsniu. Bet štai klausimas – ar galim meniškos prigimties, apsisikėjęs, išsilavinęs žmogų laikyti inteligentu, jei jis dirba kūrėku? Sovietiniais laikais, kada ir vyksta apysakos veiksmas, toks žmogus buvo laikomas valkata, kaip, beje, ir Kunčino romane. Bet juk jie visai atitinka žodyno aiškinimą. Mokyti, išsilavinę, šviesuoliai... Istorijos mokytoja aiškino, kad sovietiniais laikais šalia darbininkų ir valstiečių buvo inteligentų klasė. Ir davė pavyzdžių: tai mokytojai, gydytojai, buhalteriai... o kaip su tais menininkais – kūrėkais? Man jų vaidmuo visuomenėje neaiškus. Jei pradėdau apie tai galvoti, tai vėl tik vieni klausimai: ar inteligentai, šviesuoliai, gali tarnauti priešiskai Lietuvai ideologijai, ar inteligentas gali nedirbti jokio valdžios paskirto darbo, galų gale, ar inteligentas gali būti prasigėręs ir gyventi asocialų gyvenimą? Nežinau.

Taigi, kaip apibendrinti? Turbūt reikia aptarti ir mūsų laikus. Bet čia jau aš ne. Inteligento vaidmuo dabartinėje visuomenėje per sunkus uždavinys. Tik atrodo, kad XIX a. šviesuolių dabar tikrai nėra. Manau, kad mūsų laikai dar neatsakė į klausimus, kas šiandien yra inteligentas ir koks jo vaidmuo dabar, XXI a. pradžioje. Reikia laiko ir atstumo, kad galėtume vertinti.